

ARTŪRAS SVARAUSKAS

LIETUVOS DARBO FEDERACIJOS NESUTARIMAI SU KATALIKŲ POLITINE SROVE PO 1926 M. PERVERSMO

Įvadas. Trumpu tarpukario Lietuvos parlamentiniu laikotarpiu *katalikų politinę srovę*¹ Seimuose sudarė toks LKDP blokas: Lietuvių krikščionių demokratų partija (LKDP), Lietuvos ūkininkų sąjunga (LŪS) ir Lietuvos darbo federacija (LDF). Pastarosios dvi organizacijos atstovavo socialiniams valstiečių, ūkininkų bei darbininkų reikalams ir turėjo šias socialines visuomenės jėgas sieti su politine krikščionių akcija – LKDP. Tol, kol Lietuvoje gyvavo parlamentinė demokratija, šios trys bloko narės, nors ir turėjo skirtingą požiūrį į ūkinius, socialinius valstybės klausimus, sudarė vieningą srovę. Tačiau Lietuvoje, žemės ūkio krašte, darbo federacija negalėjo įgyti tokio populiarumo kaip kitos dvi bloko narės, todėl ir ambicingas, „liaudies tribūnu“ pramintas LDF vadovas K. Ambrozaitis negalėjo bloke užimti tokio vadovaujančio vaidmens, kokio norėjo. Jo asmeninės ambicijos lėmė federacijos opozicinį nusistatymą prieš krikščionis demokratų ir Ūkininkų sąjungą.

Po 1926 m. valstybės perversmo katalikų vienybė dar labiau pairė. Dėl skirtingo tautininkų ir katalikų požiūrio į tolesnę valstybės valdymą 1927 m. vasarą katalikų veikimo vadovybė paskelbė pasitraukianti į opoziciją. Tačiau nuomonės šiuo klausimu išsiskyrė. LDF liko A. Smetonos ir A. Voldemaro vyriausybės rėmėja ir kartu su LŪS ir LKDP į opoziciją nepasitraukė. Iširusi vienybė ne tik parodė tam tikrus vidinius katalikų politinės jėgos krizės požymius, bet ir lėmė gana liūdną tolesnę LDF likimą. Darbo federacija blaškėsi tarp noro įtikti tautininkų vyriausybei ir siekio galutinai neatsiskirti nuo opozicinių krikščionių demokratų; ji neapsprendė ir savo kaip organizacijos statuso klausimu. Autoritarinio režimo

¹ Straipsnyje taip įvardijamas parlamentinis LKDP blokas (LKDP, LŪS, LDF) ir 4-ojo dešimtmečio jaunosios kartos inteligentai katalikai, turėję politinių ambicijų, tačiau dėl autoritarinio valdymo specifikos nebuvę formalūs katalikiškų partijų nariai.

suformuotų aplinkybių verčiama, LDF balansavo tarp profesinio profilio darbininkų judėjimo ir politinio pobūdžio organizacijos. Tautininkams monopolizavus sprendžiamąją valdžios galią, LDF jokios įtakos valstybės valdymui neturėjo ir 1928 m. pradžioje ji buvo priversta pasitraukti į opoziciją. Be to, LDF vadovybės nelaikė patikima partnere ir buvę bendražygiai, katalikai.

Laikotarpiu po perversmo LDF veikla įdomi keliais aspektais. Pirmiausia, straipsnyje aptariama sudėtinga LDF padėtis spaudžiant tiek autoritarinio valdymo aparatui, tiek krikščionių demokratų politikams. Antra, įvardijama LDF vadovybės taktika santykiuose su likusia katalikų politine srove bei katalikų isteblišmentu. Trečia, pabrėžiamas LDF pirmininko K. Ambrozaičio 1932 m. įsteigtos Lietuvos darbo jaunimo sąjungos (LDJS) poveikis federacijos krizei bei vidiniams konfliktams katalikų srovėje, taip pat kodėl ir kaip 1934 m. LDF buvo reorganizuota į Lietuvos krikščionių darbininkų sąjungą (LKDS).

Nagrinėjamos problematikos chronologinės ribos apima laikotarpį nuo 1926 m. perversmo iki 4-ojo dešimtmečio vidurio, akcentuojant 1932–1934 m. (kai buvo įkurta LDJS ir LDF reorganizuota į LKDS); tada kilo aršiausi LDF vadovybės nesutarimai su kitais katalikų politinės srovės veikėjais.

Istoriografijoje LDF dėmesio beveik nėra sulaukusi. Šiek tiek empirinio pobūdžio informacijos², galima aptikti tik apie parlamentinio laikotarpio LDF veiklą, o laikotarpiu po perversmo apie šią organizaciją beveik neužsimenama.

Straipsnį rašant naudotasi Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA) esančia Valstybės saugumo departamento (VSD) (f.378) slapta informacija apie to meto politinę opozicinę šalies raidą; taip pat remtasi katalikų, tautininkų ir kitų politinių srovių periodine spauda.

² „Lietuvos darbo federacija“, in: *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1958, t. 16, p. 108–111; G. Raudeliūnienė, „Lietuvos darbo federacija ir jos reakcinis veikimas 1919–1926 m. (1. Organizacinė veikla)“, in: *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A* (toliau – *LTSR MADA*), 1974, t. 2, p. 93–104; *Idem*, „Lietuvos darbo federacija ir jos reakcinis veikimas 1919–1926 m. (2. Veikla tarp darbininkų)“, in: *LTSR MADA*, 1974, t. 3, p. 105–116; A. Gaigalaitė, *Klerikalizmas Lietuvoje 1917–1940 m.*, Vilnius, 1970; A. Gražiūnas, *Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje*, Vilnius, 1994; *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*, Vilnius, 2006, t. 2, p. 68–71, 81–83, 171–173, 183–185, 255–257, 301–303, 417–420 ir kt.

Lietuvos darbo federacijos nesėkmingi mėginimai tapti savarankiška politine partija. Įsitvirtinant A. Smetonos autoritariniam valdymui visos partijos (išskyrus LTS) ar organizacijos, turėjusios politinių ambicijų, buvo slopinamos. Iki 4-ojo dešimtmečio pradžios kairiųjų partijų veikla buvo beveik paralyžiuota, o buvusios gausiausios parlamentinio laikotarpio katalikų politinės partijos egzistavo tik kaip savotiški diskusijų klubai, kuriuose buvę politiniai veikėjai svarstydavo būdus, kaip gražinti Lietuvą į demokratijos kelią, tardavosi opozicinės veiklos klausimais ar koordinuodavo antismetoninio veikimą taktiką.

1927–1928 m. LŪS ir LDF persiorganizavo į politines organizacijas ir tokiais netoliaregiškais žingsniais užsitraukė režimo nemalonę. Dėl to, LŪS įtakoje buvusioms ekonominėms organizacijoms buvo nutrauktas valstybės finansavimas, o ryškesniems sąjungos lyderiams iškeltos korupcinio pobūdžio bylos. 1931 m. pradžioje Valstybės saugumas konstatavo, kad LŪS yra likviduota ir belikusi tik centro valdyba³. LDF taip pat prarado turėtas pozicijas tarp darbininkų: 1926 m. ji turėjo apie 400 skyrių visoje Lietuvoje⁴, o 4-ojo dešimtmečio pradžioje dauguma jų buvo uždaryti ir pati federacija vos ne vos galėjo leisti savo savaitraštį „Darbininkas“, kuris skendėjo tūkstantinėse skolose.

Prie tokios keblios padėties LDF privedė jos vadovų nenoras atsisakyti politinio federacijos statuso. Iš esmės tai buvo pagrindinė LDF problema tiek santykiuose su režimu, tiek santykiuose su katalikų politine srove.

1919 m. rugsėjį įsteigtos LDF statute numatyta, kad federacija bus profesinio pobūdžio krikščionių darbininkų interesams atstovaujanti organizacija⁵. Tačiau jau rinkimuose į Steigiamąjį seimą (o vėliau ir į kitus tris) ji buvo naudojama tik kaip katalikų politinės srovės šaka darbininkų balsams kaupti. LKDP bloke Darbo federacija buvo tiesioginė socialdemokratų oponentė ir turėjo varžytis su kairiaisiais dėl darbininkų balsų. Pagrindiniai principai, kuriais LDF rėmė savo veiklą, buvo krikščionybė, visuomeninis solidarumas, antisocializmas ir tautiškumas.

Toks socialiai į proletariatą orientuotas sparnas buvo būdingas to meto Europos katalikų partijoms. Siekdamas atsverti socialistų įtaką

³ Kriminalinės policijos Agentūros skyriaus vedėjo B. Vėžio 1931 m. sausio mėnesio politinių partijų veikimo santrauka, LCVA, f. 378, ap. 3, b. 589, l. 61.

⁴ „Lietuvos darbo federacija“, in: *Lietuvių enciklopedija*, Boston, 1958, t. 14, p. 109–110.

⁵ *Lietuvos darbo federacijos statutas*, Kaunas, 1920, p. 1.

darbininkams ir išplėsti elektorato spektrą, Vakarų valstybių katalikų partijos pažadais viliodavo krikščionių darbininkų organizacijas, kurios padėdavo priimti joms reikiamus politinius įstatymus. Dėl to kartais kildavo šių organizacijų ir politinių partijų tarpusavio santykių problemų. Antai Vakarų Europoje kilus nesusipratimui, ar šie judėjimai turi būti profesinio, ar politinio pobūdžio, buvo nuspręsta, jog krikščionių darbininkų organizacijos negali visiškai pasiduoti krikščioniškųjų partijų įtakai ir bendrus reikalus derinti sudarius dvišalius komitetus⁶. Lietuvoje ši problema buvo išspręsta paprastesniu, tačiau po 1926 m. perversmo skaudžiau darbo federacijai atsiliepusiu būdu. LDF, dalyvaudama Seimų rinkimuose bendruose LKDP sąrašuose, tapo politine organizacija, kurios politinis pobūdis buvo įtvirtintas federacijos statuto pakeitimuose 1924 m.⁷

Vis dėlto federacijos statusas ir toliau liko nelabai aiškus. Nors juridškai LDF tapo politine organizacija, tačiau savo politinio veikimo programos neturėjo. Atstovaudami darbininkų interesams, jos atstovai Seimuose pateikdavo socialinio pobūdžio įstatymų projektų: darbininkų samdos, atlygio, ligonių kasų, darbo inspekcijos, draudimo nelaimingais atvejais ir pan. Tačiau kartu su Ūkininkų sąjunga vadovavosi LKDP programa, todėl patys krikščionys demokratai mėgdavo akcentuoti, kad nei LŪS, nei LDF nėra savarankiškos politinės jėgos, o tik atskiri LKDP sparnai⁸.

Dar laikotarpiu prieš perversmą LDF labiausiai išsiskyrė iš katalikų partijų trejeto – vengdavo dalyvauti derybose dėl vyriausybių formavimo ir apskritai neturėjo nė vieno ministro katalikų sudarytose vyriausybėse. Nuo pat įsisteigimo LDF išsiskyrė iš bendros politinės katalikų srovės ir savo radikalumu. Iš dalies toks jos taktikos pobūdis yra pateisinamas: reikėjo tapti krikščioniškuoju proletariato teisių Lietuvoje gynėju kaip atsvara socialistams. Kita vertus, federacijos vadovai išsiskyrė iš katalikų propaguodami radikalųjį nacionalizmą. Jau 3-iajame dešimtmetyje LDF savitraštis „Darbininkas“ negailėjo pagyrų B. Musoliniui, palankiai vertino 1922 m. įvykusius antisemitinius „iškabų murzinimo“ ekscesus,

⁶ P. M. Forgarty, *Christian Democracy in Western Europe 1820–1953*, London, 1957, p. 205–206.

⁷ *Lietuvos darbo federacijos statutas*, p. 4.

⁸ *Krikščionių demokratų darbas Seime*. A. Šmulksčio paskaita, skaityta Kaune 1925 m. birželio 10 d., Kaunas, 1926, p. 1–2.

džiaugėsi, kad ir Lietuvoje formuojasi „lietuviškasis fašizmas“⁹. Pats LDF lyderis K. Ambrozaitis 1926 m. aktyviai bendradarbiavo katalikų įsteig-tame ir dešiniuosius radikalus subūrusiame „Tautos valios“ laikraštėlyje, kuris po perversmo mėgino kurti „lietuviškojo fašizmo programą“¹⁰. Toks LDF radikalumas ir kraštutinių pažiūrų skleidimas išsiskyrė iš bendros LKDP bloko politinės krypties.

Kai 1927 m. pavasarį LKDP ir LŪS atšaukė savo ministrus iš po per-versmo susikūrusios A. Voldemaro Vyriausybės, LDF vadovybė paliko savo atstovą A. Milčių ir toliau eiti valstybės kontrolieriaus pareigas, į kurias jis buvo paskirtas įvykus perversmui. O 1927 m. vasarą vykusiame neeiliniame federacijos suvažiavime buvo nutarta likti tautininkų Vyriau-sybės rėmėja¹¹. LDF vadovai naiviai tikėjosi, kad jie galės būti lygiaverčiai politiniai tautininkų partneriai. Federacija, matyt, to vylėsi demonstuo-dama radikalųjį nacionalizmą, simpatijas fašistinei Italijai, korporacinei valstybės sistemai (kurios, beje, nelabai ir suprato), griežtai kritikuodama kairiąsias partijas ir skelbdama atskirą nuo LKDP bloko kryptį. Tačiau nesant Seimo, o valdžios gijas savo rankose sukoncentravus Smetonai ir Voldemarui, federacija jokios įtakos valstybės valdymui neturėjo ir nega-lėjo turėti. Likusi koalicijoje su tautininkais federacija nuo 1927 m. atsidūrė tarp žemės ir dangaus – ji nebuvo reikalinga režimui, susikompromitavo visuomenės akyse, tapo nepatikima, nuteikė prieš save aktyviają dvasinin-kiją, Katalikų veikimo centrą, ateitininkus ir daugumą katalikų politikų.

Galima išskirti kelias priežastis, pastūmėjusias federacijos vadovybę žengti tokį politiškai trumparegišką žingsnį. Pirmiausia, LDF, būdama tiesioginė ir griežta LSDP konkurentė tarp darbininkų, labiausiai džiaugėsi kairiųjų Vyriausybės nuvertimu ir socialdemokratų pašalinimu iš politinės orbitos. Su LTS pagalba ji tikėjosi sustiprinti pozicijas ir įtaką, kuri, kaip parodė III Seimo rinkimai, smarkiai susilpnėjo socialdemokratų naudai¹².

⁹ „Kaip Italijos diktatorius kitados badavo“, *Darbininkas*, 1926, Nr. 39, p. 1–2; Charta di Lavoro, in: *Darbo žmonių kalendorius 1928 metams*, Kaunas, 1928, p. 43–50; Fašistai, komunistai, teroristai ir Vidaus reikalų ministerijos politika, *Darbininkas*, 1923, Nr. 42, p. 1 ir kt.

¹⁰ Lietuvos fašistai (Metmenys programiniam veikimui), *Tautos valia*, 1927, Nr. 9, p. 1–2.

¹¹ Nepaprastas Liet. Darbo Federacijos suvažiavimas, *Židinys*, 1927, Nr. 5/6, p. 433.

¹² II Seime LDF turėjo 12 atstovų, o III – tik 5. Atitinkamai LSDP II Seime atstovavo 8, o III – 15 Seimo narių. Žr.: J. Purickis, „Seimų laikai“, in: *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*, Kaunas, 1990 (antras leidimas), p. 103–139.

Neatsitiktinai, pristatant A. Voldemaro Vyriausybės deklaraciją Seime, K. Ambrozaitis karščiausiai iš LKDP bloko atstovų ją palaikė. Antra, LDF, matyt, turėjo iliuzijų tapti pagrindine ir tiesiogine Lietuvos darbininkų atstove, nes tradiciškai darbininkai tautininkų nerėmė. Trečia, federacija tikėjosi tapti labiau nepriklausoma nuo tiesioginės Bažnyčios vyresnybės globos. Mat Katalikų Bažnyčia darbininkų klausimu, ypač iki 1929 m. pasaulinės ekonominės krizės, laikėsi karitatyvinio, globos bei nuosaikaus socialinių klausimų sprendimo būdo. Tuo tarpu LDF stengėsi mažiau dėmesio skirti švietėjiškai veiklai ir imtis radikalesnių socialinio teisingumo įgyvendinimo priemonių. Krikščionių darbininkų organizacijų tiesioginis priklausymas nuo dvasinės vyresnybės nuosaikumo ir konservatyvumo riboję jų veikimo laisvę, o tai, galima sakyti, nulėmė jų mažesnę nei socialistų organizacijų populiarumą ir įtakingumą tarp proletariato¹³. Vakarų Europoje toks krikščionių darbininkų organizacijų atsiribojimas nuo tiesioginės Bažnyčios globos prasidėjo po I pasaulinio karo, o Lietuvoje darbo federacija panašiu keliu mėgino žengti po 1926 m. perversmo.

Tačiau tautininkų lyderiai, paėmę valstybės vairą į savo rankas, su niekuo valdžia dalytis neketino. Todėl 1928 m. žiemą įvykusiame LDF skyrių atstovų suvažiavime nutarta oficialiai pereiti į opoziciją Vyriausybei¹⁴. Šis žingsnis įnešė dar daugiau painiavos bei įtampos federacijos viduje. Nemaža dalis LDF narių, turėdami atsakingus valstybinius postus ir nenorėdami jų prarasti, skatino LDF ir toliau remti Vyriausybę, t. y. paklusti tautininkams. Tarp jų buvo ir tuometinė LDF vyriausiojo sekretoriato narė ir Lietuvos užsienio reikalų ministerijos Informacijos skyriaus vadovė M. Avietėnaitė. Kiti siekė vėl suartėti su krikščionimis demokratais. Dar 1927 m. neeiliniame LDF suvažiavime, kuriame ji atsiskyrė nuo LKDP bloko linijos, valdybos nariai, buvę Seimų atstovai P. V. Raulinaitis ir P. Radzevičius kritikavo tokią LDF kryptį ir ragino „visus žygius derinti su kitų katalikiškųjų grupių veikimu“¹⁵. Vėliau tvirtas LKDP šalininkas federacijoje liko P. Jočys. Tačiau LDF vadovybė pasirinko trečiąjį kelią – LDF narius, simpatizuojančius tautininkams, pradėjo šalinti iš federacijos

¹³ P. M. Forgarty, *Christian Democracy in Western Europe 1820–1953*, p. 210.

¹⁴ „Visuotinio Darbo Federacijos suvažiavimo rezoliucijų nuotrųpų santrauka“, *Darbininkas*, 1929, Nr.10/11, p. 4.

¹⁵ „Nepaprastas Liet. Darbo Federacijos suvažiavimas“, *Židinys*, 1927, Nr. 5/6, p. 433.

narių¹⁶. Jie paskelbė, kad santykiuose su kitomis „katalikiškoms partijomis laikysis savarankiškos linijos“¹⁷. Toks sprendimas labai susilpnino federaciją. Ji neteko didelės dalies vadovų. Vieni liko valdinėse tarnybose, kiti, pasipiktinę, jog LDF ir toliau ketina likti savarankiška, patys paliko federaciją. Tarp pastarųjų buvo ir vienas LDF steigėjų, Seimų narys P. V. Raulinaitis, kuris dar 1928 m. pareiškė, kad „nenori turėti nieko bendra su darbo federacija“¹⁸.

Pasitraukimo į opoziciją ir Vyriausybės darbų kritikos pasekmes darbo federacija pajuto greitai ir skausmingai. A. Smetona 1928 m. birželį atleido A. Milčių iš valstybės kontrolieriaus posto, negana to, už protestavimą (t. y. „pasikėsinimą nuversti valdžią“), kad esą jam nepasitikėjimą galys pareikšti tik Seimas (kurio tuo metu nebuvo), A. Milčius buvo suimtas. Jo kanceliarijos viršininkas advokatas J. Katilius dar gegužę „kaip pavojingas visuomenės rimčiai“ išsiųstas 6 mėnesiams į Vilkaviškio apskritį ir laikomas policijos priežiūroje. 1929 m. pavasarį už „Darbininke“ išspausdintą Vyriausybės veiklą pašiepiantį feljetoną „Auganistanas“ federacijos vadovas K. Ambrozaitis išsiųstas 6 mėnesiams į Varnių priverčiamojo darbo stovyklą, o laikraščio redaktorius P. Jočys – į provinciją¹⁹. Po metų, 1930 m. vasarį, K. Ambrozaitis dar kartą „kaip pavojingas visuomenės rimčiai“, išsiųstas 6 mėnesiams į Raseinių apskritį. Grįžęs iš tremties, po pusmečio vėl suimtas už nelegalios demonstracijos surengimą P. Karvelio išlydėtuvių į ištrėmimą proga²⁰. Beveik tuo pačiu metu kalėjo J. Valaitis ir P. Radzevičius. 1932 m. už Vyriausybės šmeižiančių proklamacijų spausdinimą ir platinimą kelis kartus suimtas, tardytas ir teistas J. Bernotas²¹. Už tą pačią veiklą suimtas kun. K. Rankelė. Itin dažnas „svečias“ policijoje buvo ir P. Dovydaitis. Taigi už „priešvalstybinę agitaciją ir veikimą“ periodiškai buvo areštuojami ir baudžiami visi LDF lyderiai (kai kurie ne po vieną kartą). Karo komendantai neleido šaukti LDF skyrių susirinkimų, o paskui

¹⁶ „Dr. K. Ambrozaičio kalbos, pasakytos visuot. L.D. su-mą pradedant, santrauka“, *Darbininkas*, 1929, Nr. 10/11, p. 5.

¹⁷ „Krikš. Darbininkų suvažiavimas“, *Rytas*, 1929, Nr. 52, p. 1–2.

¹⁸ „Kronika“, *Rytas*, 1928, Nr. 44, p. 3.

¹⁹ J. Girnius, *Pranas Dovydaitis*, Chicago, 1975, p. 402.

²⁰ „Kronika“, *Rytas*, 1931, Nr. 8, p. 1.

²¹ „Pasikalbėjimas su K. Ambrozaičiu dėl J. Bernoto suėmimo“, *Darbininkas*, 1932, Nr. 49, p. 1.

juos uždarydavo „dėl neveiklumo“. Jie darė kratas federacijos skyrių būstinėse, įvairiais būdais ribojo LDF veikimo finansavimą²². Valstybės saugumas netrukus konstatavo, kad jau 1929 m. vasarą „LDF visai susmuko“²³, beveik neliko žymesnių ar aktyvesnių lyderių, finansinė būklė tapo tragiška, pinigų neužteko net savaitraščio „Darbininkas“ leidimui. 4-ojo dešimtmečio pradžioje jos kaip organizacijos beveik neliko. Galima pateikti išraiškingą ir būdingą to meto LDF skyrių statistinę išraišką. Pavyzdžiui, Alytaus apskrityje 1926 m. veikė 9 LDF skyriai, 1929 m. – 6, 1930 m. – 2, 1931 m. – nė vieno²⁴. Dėl katastrofiškos padėties 1931 m. LDF vadovybė buvo priversta išpardavinėti federacijos nekilnojamąjį turtą²⁵. Vieninteliai LDF finansavimo šaltiniai liko nereguliarūs ir smulkios Amerikos lietuvių katalikų federacijų išmokos ir K. Ambrozaičio lėšos iš turimo naftos verslo Klaipėdoje, kuris netrukus bankrutavo²⁶.

Pabrėžtina, kad LDF, Seimuose priklausiusi demokratiniam LKDP blokui ir parėmusi demokratiškos 1922 m. Konstitucijos priėmimą, po valstybės perversmo simpatijų demokratinei santvarkai ar apskritai politinėms partijoms nejautė. LDF buvo nepatenkinta ne autoritarizmu, o tuo, kad tautininkai jų nepriėmė į valdžią. Krikščionys demokratai jau 1927 m. vasarą „atsipeikėjo“ ir ėmė raginti tautininkus atkurti Lietuvoje demokratinę santvarką, o Darbo federacijos vadovybė, atvirkščiai, piktinosi tik tautininkų Vyriausybės gruodžio 17 d. sukeltų reformų atidėliojimu ir gailėjosi, kad „po perversmo nušvitus naujiems džiaugsmams“ ši valstybės politikos kryptis nebuvo tęsiama²⁷. K. Ambrozaitis 1929 m. LDF suvažiavime su pasididžiavimu pareiškė, kad jis pirmasis pasisiūlė A. Smetonai „padėti“ valdyti valstybę naujomis sąlygomis²⁸. LDF lyderiai

²² 1929 04 27 VSD agento „Stasys“ pranešimas, LCVA, f. 438, ap.1, b. 669, l. 29; „Kronika“, *Rytas*, 1928, Nr. 122, p. 3; „Žinutė“, *Darbininkas*, 1931, Nr. 8, p. 1 ir kt.

²³ VSD agento „Malinauskas V“ pranešimas, 1929 09 19, LCVA, f. 438, ap. 1, b. 669, l. 42.

²⁴ VSD duomenys apie politinių organizacijų raidą Alytaus apskrityje, LCVA, f. 378, ap. 5, b. 4363, l. 253.

²⁵ Kriminalinės policijos agentūros skyriaus vedėjo 1931 m. sausio politinių partijų veikimo santrauka, LCVA, f. 378, ap. 3, b. 589, l. 61.

²⁶ VSD agento „Zakorskis“ pranešimas, 1929 04 16, LCVA, f. 438, ap. 1, b. 669, l. 26; VSD agento „Kalnėnas“ pranešimas, 1930 03 11, LCVA, f. 438, ap. 1, b. 669, l. 70 ir kt.

²⁷ „Krikšč. darbininkų suvažiavimas“, *Rytas*, 1929, Nr. 52, p. 1–2.

²⁸ Ištraukos iš K. Ambrozaičio VSD asmens bylos Nr. 680, LCVA, f. 438, ap. 1, b. 686, l. 429; „Krikščionių darbininkų suvažiavimas“, *Rytas*, 1929, Nr. 52, p. 1–2.

viešai peikdavo parlamentinę 1920–1926 m. Lietuvos santvarką, o buvusius politinius bendražygius, t. y. krikščionis demokratų, kaltino „reakcingumu“, „reakciniu talmudizmu“, „liberalizmo dvasios propagavimu“ (sic!), socialinių reformų atidėliojimu ir pan.²⁹ Peikė „partinį susiskaldymą“ ir teisinosi, esą Seimuose „LDF ne savo noru buvo priversta užsiimti politine veikla“ (sic!)³⁰. Didžiausiais katalikų ir tautininkų įtampos metais LDF savaitraštyje atsirasdavo vietos LTS jaunimo laikraščių reklamai ar perspauzdintiems straipsniams iš LTS, o ne iš LKDP spaudos³¹. Senieji katalikų vadai, matyt, nenorėdami aštrinti ir viešinti konflikto, buvo linę šiuos akibrokštus nutylėti ir abstrakčiai ragino katalikų visuomenę būti vieningą, nesiskaldyti³². Tuo tarpu jaunoji katalikų karta nesivaržydama atvirai kaltino K. Ambrozaitį ir jo šalininkus „išdavyste“, „blefu“, prielankumu tautininkams³³. Jaunoji katalikų karta 4-ojo dešimtmečio pradžioje darėsi vis įtakingesnė, ir konfliktas su K. Ambrozaičio šalininkais aštrėjo.

Susipykus su tautininkais, paskubomis buvo mėginta perorganizuoti LDF skyrius į atskiras profesines sąjungas, tokias kaip „Lietuvos mažažemių ir naujakurių sąjunga“, „Lietuvos plentų, vieškelių ir žemės nusausinimo darbų sąjunga“, „Lietuvos geležinkelių sąjunga“, „Metalų darbininkų sąjunga“ ir kt.³⁴ Šį sprendimą galima paaiškinti federacijos vadovybės noru tolesniame veikime atsakyti tapatinimosi su „Lietuvos darbo federacijos“ vardu, kuris asocijavosi su partiniu politiniu darbu, o pakitusiomis sąlygomis tai buvo pagrindinė priežastis, dėl kurios apribota jos veikla. Mėgindama atsikratyti politinės partijos etiketės, LDF vadovybė ėmėsi dar ryžtingesnių veiksmų. 1932 m. federacijos suvažiavime organizacija persiorganizavo, t. y. atsisakė ne tik *politinio*, bet ir *profesinio* darbininkų reikalų atsiovavimo ir pasiskelbė esanti išimtinai *kultūrinė* darbininkų organizacija³⁵.

²⁹ K. Ambrozaitis, „Iš darbiečių įsikūrimo ir veikimo istorijos“, in: *Darbo jaunimas. Darbiečių metraštis ir kalendorius*, 1936, p. 3–4.

³⁰ *Darbo žmonių kalendorius 1928 metams*, Kaunas, 1928, p. 34–35.

³¹ A. Gričius, „Žmogus legenda“, *Darbininkas*, 1933, Nr. 17, p. 2; „Jaunoji karta“, *Darbininkas*, 1933, Nr. 46, p. 6 ir kt.

³² J. Meilionietis, „Katalikai ir momento reikalai“, *Rytas*, 1928, Nr. 58, p. 1; „Eiliniai KVC uždaviniai ir rūpesčiai“, *Rytas*, 1930, Nr. 232, p. 3–4 ir kt.

³³ VSD agento „Kelnius“ pranešimas, 1933 05 14, LCVA, f. 438, ap. 1, b. 669b, l. 277.

³⁴ *Darbo žmonių kalendorius 1928 metams*, Kaunas, 1928, p. 45.

³⁵ „Lietuvos Darbo Federacijos 10-asis suvažiavimas“, *Rytas*, 1932, Nr. 48, p. 2.

Vis dėlto šis sprendimas buvo labiau deklaratyvus pareiškimas, eilinis mėginimas atitraukti karo komendantų bei politinės policijos dėmesį nuo LDF. Nauji įstatatai liko neįregistruoti, o LDF vadovybė ir toliau veikė politiniame opoziciniame pogrindyje, kurstė visuomenę nepaklusti valdžiai, aktyviai dalyvavo slaptų, dažniausiai paskalomis remtų antivyriausybinių atsiliepimų leidimu³⁶, o tiesiogine veikla, t. y. darbininkų kultūriniu švietimu, nesirūpino³⁷. Federacijos paskelbimo kultūrine organizacija padariniai buvo dvejoji. Pirmiausia, buvo viltasi, kad toks sprendimas apsaugos LDF nuo dar didesnio politinio „persekiavimo“, tačiau po šio suvažiavimo susiskaldymas LDF viduje dar padidėjo. Dalis narių, vadovaujamų vieno LDF steigėjų, jos atstovo Seimuose A. Kardišausko, nė neketino atsisakyti politinės krypties³⁸. Nesutarimai tiek LDF viduje, tiek su katalikų srove, tiek su režimu didėjo, o tai tiesiogiai atsiliepė liūdnam LDF likimui.

LDF nusilpimą po 1926 m. perversmo lėmė išoriniai ir vidiniai veiksniai. Pirmuoju atveju – tai valdžios veiksmai, tiesiogiai riboję aktyvią veiklą. Antruoju – LDF vadovybės ir narių nesutarimai pasireiškė dėl federacijos statuso, dėl jos santykių su kitomis katalikų partijomis, katalikų organizacijomis ir siekiu labiau atsiriboti nuo Bažnyčios įtakos. Deklaruotas politinio veikimo atsisakymas, atsiribojusių nuo Katalikų Bažnyčios krikščionių darbininkų profesinių sąjungų steigimas, aktyvi veikla organizuojant darbininkijos jaunimą stūmė Darbo federaciją į katalikų visuomenės nepasitikėjimo šešėlį.

Lietuvos darbo jaunimo sąjunga (LDJS) ir konflikto katalikų politinėje srovėje aštrėjimas. 4-ojo dešimtmečio pradžioje darbo federacijai atsidūrus krizinėje padėtyje, reikėjo žūtbūt prisivilioti naujų narių ir mėginti atgaivinti žlungančią organizaciją. Jos dalis liko valstybės tarnybose ir buvo išbraukti iš narių sąrašų, kiti, nepatenkinti LDF vadovybės atsisky-

³⁶ VSD agento „Lapas“ pranešimas, 1932 04 18, LCVA, f. 378, ap. 10, b. 517, l. 361; VSD agento „Lapas“ pranešimas, 1932 09 19, LCVA, f. 378 ap.10, b. 517, l. 384.

³⁷ 1932 m. priimti nauji LDF įstatatai taip ir liko neįregistruoti. LDF nevykdė beveik jokios veiklos, nes nuo 1932 m. iki reorganizacinio 1934 m. suvažiavimo dėl neveiklumo Kauno apskrityje buvo uždarytas 51 LDF skyrius, kiti nepalaikė ryšių su Centro valdyba. 1932–1934 m. laikotarpiu buvo surengti tik 6 valdybos posėdžiai (4 iš jų tada, kai federacijai laikinai vadovavo P. Dovydaitis 1934 m.). (Žr. P. Dielininkaitis, „Katalikų visuomenės skaudulių sanacija“, *Rytas*, 1934, Nr. 99, p. 3).

³⁸ VSD agento „Kelnius“ pranešimas, 1932 03 17, LCVA, f. 438, ap. 1, b. 669b, l. 182.

rimu nuo krikščionių demokratų, patys pasitraukė, tretį nerodė iniciatyvos įsirašyti į vos vegetuojančią federaciją. Vienintelis kelias buvo burti jaunosios kartos aktyvistus. Tačiau LDF, skirtingai nei kitos politinės partijos, neturėjo savų jaunimo organizacijų, kurios būtų ugdžiusios būsimojus federacijos kadrus. K. Ambrozaičio iniciatyva pradėta agitacinė kampanija pavasarininkų ir ateitininkų gretose norint iš jų formuoti būsimąjį LDF aktyvą. „Nepasidalijimas“ katalikų jaunimu tapo precedentu iškilti į viešumą LDF ir katalikų isteblišmento konfliktui.

1932 m. pavasarį įvykęs LDF perorganizavimas į kultūrinę organizaciją turėjo slaptą tikslą. Visiems politiniams sluoksniams, nuo dešiniųjų iki komunistų, buvo aišku, kad tai tėra K. Ambrozaičio ir jo šalininkų manevras be kliūčių suburti sau palankų jaunimą ir turėti „disciplinuatą, jauną, energingą armiją“³⁹. Jei LDF būtų deklaravusi politines pretenzijas, vargu ar jai karo komendantai būtų leidę organizuoti kokią nors naują sąjungą. O apeinant valstybės administraciją K. Ambrozaičio iniciatyva 1932 m. kovo 4 d. buvo įsteigta Lietuvos darbo jaunimo sąjunga“ (LDJS)⁴⁰. Sąjungos vadovai buvo tie patys aktyvesni LDF veikėjai – K. Ambrozaitis, kun. K. Rankelė, V. Baniulis, J. Bernotas ir kt. Pradžioje, išskyrus tiesioginius LDF konkurentus LSDP, niekas į šios naujos organizacijos kūrimą nekreipė dėmesio. Tačiau LDJS pradėjus aktyvią kitų katalikiškų organizacijų bei katalikų partijų kritiką už pasyvumą ir gana sparčiai organizuojantis bei plečiantis⁴¹, ji sulaukė didelės katalikų opozicijos. Neigiamą reakciją lėmė

³⁹ „Spaudos apžvalga“, *Darbininkas*, 1932, Nr. 16, p. 2; „Žinios“, *Balsas*, 1932, Nr. 11, p. 194.

⁴⁰ 1932 03 04 įsteigta krikščionių darbininkų jaunimo organizacija buvo pavadinta „Lietuvos miestų jaunimo sąjunga „Darbas““, tačiau pirmajame suvažiavime tų pačių metų gegužės 26 d. pervadinta į „Lietuvos darbo jaunimo sąjungą“.

⁴¹ 4-ojo dešimtmečio pradžioje Valstybės saugumas beveik nefiksuodavo LDF ir kitų katalikų partijų susirinkimų ir apskritai veikimo. Įsikūrus LDJS, saugumas nuolat konstatuodavo apie naujų sąjungos skyrių („draugovių“) steigimąsi visoje Lietuvoje ir jos organizuojamus susirinkimus, posėdžius, renginius. Nors tikslų duomenų apie LDJS skyrius rasti nepavyko, tačiau žinoma, kad Kaune jų veikė apie 15, taip pat veikė skyriai Marijampolėje, Vilkaviškyje, Šakiuose, Šiauliuose, Panevėžyje, Telšiuose, Kaišiadoryse ir kt. Skyriuose paprastai būdavo apie 100–400 narių. LDJS veikimą iliustruoja šie faktai: Kauno apskrityje 1933 m. balandį LDJS padarė 10 susirinkimų, o kitos katalikų organizacijos po 1. Gegužės mėnesį LDJS suorganizavo 11 susirinkimų, o kitos tik po kelis. („Darbiečių veikimas“, *Rytas*, 1933, Nr.286, p.6; Kriminalinės policijos VI rajono 1933 metų kovo mėn. apžvalga, LCVA, f. 378, ap. 3, b. 2825, l. 180, 209; Valdininko J. Šabano raportas VSP viršininkui, 1933 11 20, LCVA, f. 378, ap. 3, b. 2825, l. 478–481 ir kt.)

ne viena priežastis. Pirmiausia, LDJS ne tik atsisakė priklausyti KVC, koordinavusiam visų katalikiškų organizacijų veikimą, tačiau nevengė ir viešai kaltinti katalikus neveiklumu. Antra, demonstruodama prielankumą tautininkams, LDJS sukėlė įtarimų katalikams, kad sąjunga bus tautininkų finansuojama ir vykdys destruktinį darbą krikščionių demokratų gretose. Trečia, jos propaguojama ideologija pasižymėjo itin ryškiu tautiniu bei socialiniu radikalizmu, kas nesiderino su Katalikų Bažnyčios oficialia linija. Bet, svarbiausia, politinė katalikų srovė jautė, kad ilgainiui ji praras ir taip, palyginti su kairiosiomis srovėmis, menką įtaką tarp darbininkų.

K. Ambrozaitis sau palankų jaunimą mėgino organizuoti vos įvykus perversmui, kai LDF dar buvo Smetonos ir Voldemaro Vyriausybės rėmėja. Reikalą kurti naują krikščionių darbininkų jaunimo organizaciją LDF vadovybė aiškino tuo, kad nei pavasarininkai, nei ateitininkai savo programose neturėjo socialinių idėjų ir apskritai neturėjo jokios socialinio veikimo tarp darbininkų praktikos. K. Ambrozaitis mėgo kartoti, kad krikščioniškosiose organizacijose dominavo kultūrinis ir religinis veikimas, „teorija, o ne praktika“⁴². Ši pastaba taikliai apibūdino padėtį, kurioje 3-iajame dešimtmetyje buvo atsidūręs katalikų darbininkų jaunimas. Komunistai ir socialistai aktyviai veikė tarp jaunųjų darbininkų, o katalikų iniciatyvos šioje srityje nebuvo. Kita vertus, laikas kurti krikščionių jaunimo darbininkų organizaciją buvo pasirinktas labai netinkamas. LDF, atsiskyrusi nuo bendro katalikų kamieno, kėlė natūralų katalikų įtarimą, kad per tokią sąjungą bus norima atitraukti jaunimą į tautininkų gretas. Todėl K. Ambrozaitį mažai kas rėmė. 1927 m. rudenį LDF vadovybė specialiai sušauktame pasitarime su pavasarininkų vadais nesėkmingai siūlė sudaryti bendras darbo jaunimo ir pavasarininkų vadovybes, kurios remtųsi aktyvia socialinės praktikos programa. Nepasisėkus ir šiam mėginimui, darbo federacija nutarė eiti kitu keliu – per studentus ateitininikus. Tų pačių metų pabaigoje buvo suformuotas „veiklesniųjų“ studentų būrelis, kuris ilgainiui virto universiteto korporacija „Activitas“, turėjusia ryškų socialinio praktinio veikimo pobūdį. Tačiau ir jos katalikai nerėmė, atvirksčiai, dažnai net šmeižė, esą joje surinkti visi tautininkų šnipai bei provokatoriai. Ilgą laiką jos nepriėmė ir studentų ateitininikų sąjunga⁴³. Tik

⁴² K. Ambrozaitis, „Iš darbiečių įsikūrimo ir veikimo istorijos“, *Darbo jaunimas. Darbiečių metraštis ir kalendorius*, 1936, p. 4.

⁴³ *Ibid.*, p. 8.

vėliau, užtarta P. Dovydaičio, korporacija pradėjo savo veikimą. Nors ji nepasizymėjo narių gausumu⁴⁴, tačiau gana aktyviai organizavo paskaitas socialinėmis temomis, darbo klausimais. Aktyvus veikimas ir socialinio teisingumo akcentavimas, ypač kai prasidėjo pasaulinė ekonominė krizė, patraukė daugiau šalininkų.

Nuo pirmųjų veikimo dienų LDJS deklaravo būsianti kultūrinė, profesinė lietuvių krikščionių darbininkų organizacija, neturinti jokių politinių ambicijų. LDJS veikimas buvo paremtas „mirties vardan idėjos“, „kovos“ frazeologija, kurią gana tiksliai atspindi vienas propagandinis LDJS eilėraštis: „Idėjai ir vadui gyvybę prisiekiam– /Už laisvę, brolybę kovot amžinai,/Ties kritusiais broliais nei verkt, nei liūdėti,/Bet kovą jų šventą kovoti toliau <...>“⁴⁵. Dažnai darbo jaunimo susirinkimuose buvo mėgstama kartoti, kad Lietuvai reikia: „Tyros sielos kovotojų. Kovotojų. Tylios krikščionybės nereikia, reikia drąsios ir kovojančios katalikybės“⁴⁶. Iš esmės LDJS „skelbė kovą“ socializmui ir bolševizmui, kurie esą buvo „vieno siaubo galvos, kuriomis tas siaubas ryja, naikina žmogaus turtą, žmogaus vertę ir žmogaus laisvę“⁴⁷. Darbo jaunimas užsibrėžė gražinti „darbo šventumą“, visuomenės meilę darbui, įskiepyti požiūrį, kad „teisę gyventi tik darbas suteikia, o kas gyvena be darbo, tas yra parazitas. Kas nedirba – tegul nevalgo, tegul ir negyvena“⁴⁸. Neretai jų vartojamoje frazeologijoje skambėjo šūkių, esą jie, jaunoji darbo liaudies karta, perims vadovavimą į savo rankas ir „sugriaus senojo buržuazinio pasaulio stabus“⁴⁹.

Tokius radikalius ir visuotinius lozungus apie „naujos visuomenės kūrybą“, „dvasinį ir ekonominį atsinaujinimą“ skelbė visa 4-ojo dešimtmečio Europa, pradedant fašistais ir baigiant komunistais. Europos krikščionių darbininkų organizacijos taip pat neatsiliko nuo laiko dvasios. Pavyzdžiui,

⁴⁴ 1930 m. korporacija turėjo tik 23 narius. Kriminalinės policijos Agentūros skyriaus vedėjo B. Vėžio 1930 m. spalio mėn. politinių partijų veikimo santrauka, LCVA, f. 378, ap. 3, b. 589, l. 13).

⁴⁵ „Tik darbiečiai...“ in: *Darbo jaunimas. Darbiečių metraštis ir kalendorius*, 1936, p. 24.

⁴⁶ Lietuvos darbo jaunimo sąjungos I-asis suvažiavimas, *Darbininkas*, 1932, Nr. 23, p. 2.

⁴⁷ K. Ambrozaitis, „Darbiečių kelias“, *Darbininkas*, 1933, Nr. 48, p. 3.

⁴⁸ K. Ambrozaitis, „Darbo Jaunimo social.-profesiniuose kursuose skaityta paskaita“, *Darbininkas*, 1933, Nr. 10, p. 3–4.

⁴⁹ „Jaunimas ir gyvenimas“, *Darbininkas*, 1933, Nr. 21, p. 1.

Olandijos katalikų darbininkai plėtojo kampaniją dėl industrinio, kultūrinio ir net religinio gyvenimo reformavimo, Prancūzijos katalikai 1936 m. paskelbė savo planą-viziją apie krikščioniškąją ateities Prancūziją, Šveicarijos katalikų bei protestantų darbininkai dominavo įvairiose „ekonominio atsinaujinimo“ organizacijose ir pan.⁵⁰ Lietuvoje ne tik LDJS, tačiau ir vadinamieji katalikai kultūrininkai J. Keliuotis, A. Maceina ir kiti skelbė ne mažiau revoliucingas idėjas apie viso Bažnyčios turto išdalijimą vargšams ir pan.⁵¹ Jaunoji tautininkų karta taip pat buvo įelektrinta lozungų: „dabar arba niekada“, „mes arba niekas kitas“⁵². Tad ir tie „radikalieji“ LDJS šūkiiai nebuvo originalūs Lietuvos ar Europos kontekste. Toks „radikalizmas“ nebuvo pagrindinė ir konflikto su katalikų srove priežastis.

Kaip ir kiti radikalieji judėjimai, LDJS neturėjo aiškiai suformuluotos veikimo programos. Garsiai skalambydami apie socialinį teisingumą, apie darbininkų padėties gerinimo svarbą, LDJS nariai neturėjo vienos veikimo linijos. Tai lėmė, kad jų šūkiiai dažnai prieštaravo vienas kitam. Vieni propagavo luomų solidarumą, kiti skelbė ultimatumus inteligentijai ir turtingiesiems⁵³. Vienur visi Lietuvos katalikai raginami būti vieningi, kitur – gąsdinama proletariato dominavimu⁵⁴. LDJS, itin smarkiai kritikuo-dama socializmą, nevengdavo savęs įvardyti „krikščionimis socialistais“ ar net „krikščionimis komunistais“. Darbiečių spaudoje atsirasdavo vietos socializmo teoretikų citatoms, neretai buvo deklaruojamos simpatijos kairiesiems: „*Socialistų šmeižti mums netenka, nes mes visai atovirai priimam šviesiąsias socializmo idėjas ir daugelio idealistų socialistų tarpe turime savo*

⁵⁰ P. M. Fogarty, *Christian Democracy in Western Europe 1820–1953*, London, 1957, p. 216–217.

⁵¹ 1936 m. KVC konferencijoje A. Maceinos lūpomis nuskambėjęs Bažnyčios turtų reformos klausimas sukėlė tikrą šoką dvasinei vadovybei. A. Maceina paskaitoje apie socialinį teisingumą teigė: „Bažnyčia turi nemaža turtų, bažnyčiose blizga auksas ir brangenybės, o gyvenime yra daug vargšų, daug vargo ir skurdo. Ar nevertėtų Bažnyčiai pasukti valstybės pavyzdžiu ir savo žemes išdalinti vargšams. <...> Bažnyčių brangenybes taip pat reikėtų paaukoti vargšams, nes Dievą garbinti galima ir be aukso bei šilkų“ (VSP Kauno apygardos apžvalga, 1936 m. gruodis, LCVA, 378, ap. 3, b. 4541, l. 21–22).

⁵² A. Svarauskas, M. Tamošaitis, „Lietuvos politinių partijų jaunosios kartos radikalėjimas XX a. 4-ame dešimtmetyje“, *Istorija*, 2007, Nr. 68.

⁵³ „Veidas be kaukės“, *Darbininkas*, 1933, Nr. 11, p. 1.

⁵⁴ K. Ambrozaitis, „Darbo Jaunimo social.-profesiniuose kursuose skaityta paskaita“, *Darbininkas*, 1933, Nr. 10, p. 3–4.

širdingų rėmėjų ir mes jais džiaugiamės ir didžiuojamės“⁵⁵ (išskirta – A. S.). Įvairiuose susirinkimuose LDJS vadovybė ragino jaunąją katalikų kartą suartėti ir bendradarbiauti su darbininkais ir „*kurti taip vadinamą katalikišką komunizmą, kad juos [darbininkus] atitraukus nuo tikrų komunistų įtakos*“⁵⁶ (išskirta – A. S.). Tokios revoliucinės ir nepriimtinos Lietuvos Katalikų Bažnyčiai idėjos taip pat buvo perimtos iš Vakarų Europos krikščionių darbininkų organizacijų. Po pasaulinės ekonominės krizės Vakaruose buvo pastebimas krikščionių darbininkų doktrinos ir socialistinių idėjų suartėjimo procesas, kurį būtų galima įvardyti „religiniu socializmu“. Labiau industriškai pažengusiose Vakarų Europos valstybėse krikščionys darbininkai 4-ajame dešimtmetyje ėmė pripažinti planavimo, nuosavybės padalijimo socialistinių idėjų svarbą. O socialistai, ilgainiui pamatę komunizmo žiaurumus Sovietų Sąjungoje, atvėso ir jau ne taip karštai propagavo klasių kovos, proletariato diktatūros principus, ėmė akcentuoti ir gerbti individo saviraišką⁵⁷.

LDJS tokias revoliucines Katalikų Bažnyčios požiūriu idėjas mėgino derinti ir su nacionalizmu. O tai sukėlė dar didesnę įtampą katalikų srovėje. Tačiau, kai Lietuvoje užvirė kova tarp dviejų principų – „Dievui ir Tėvynei“ ar „Tėvynei ir Dievui“ – K. Ambrozaitis kategoriškai nusprendė, kad LDJS esanti ir bus „*tautiškai krikščioniška organizacija*“, ir pažadėjo, kad LDJS pastangomis darbo jaunimas dirbs „*tautinį valstybinį darbą*“⁵⁸. Prielankumą tautininkams rodo tai, jog 1935 m. LDJS suvažiavime buvo priimtas nutarimas kurti naują „*tautinio pobūdžio*“ suaugusiųjų vyrų organizaciją, paremtą LDJS idėjiniais pagrindais. Jei ne Suvalkijos ūkininkų streikai, matyt, nutarimas būtų buvęs įgyvendintas, nes K. Ambrozaitis buvo pradėjęs kurti tokios organizacijos programą, buvo sugalvotas ir pavadinimas – „*Tautinė Socialistinė Krikščionių Darbininkų Sąjunga*“⁵⁹.

Radikali socialistinė ir nacionalistinė LDJS laikysena sukėlė sumaištį ir pačioje sąjungoje, nes į ją įstojo daug ideologiškai neaiškaus „elemento“,

⁵⁵ „Ka jį mato ir kas mes esame“, *Darbo jaunimas*, 1935, Nr. 7, p. 4.

⁵⁶ VSD agento „Kirlys“ pranešimas, 1933 04 06, LCVA, f. 438, ap. 1, b. 669, l. 271.

⁵⁷ P.M. Forgarty, *Christian Democracy in Western Europe 1820–1953*, London, 1957, p. 218.

⁵⁸ Valdininko J. Šabano raportas VSP viršininkui, 1933 11 20, LCVA, f. 378, ap. 3, b. 2825, l. 474–475.

⁵⁹ „Ar bus įsteigta nauja darbininkų organizacija“, *Darbo jaunimas*, 1935, Nr. 7, p. 4.

komunistų. Nors komunizmas buvo aršiausias LDF ir LDJS priešas, tačiau LKP, remdamasi Kominterno VII kongreso nutarimais, turėjo infiltruotis į krikščionių (ir ne tik) darbininkų judėjimą ir vykdyti ardomąją darbą iš vidaus. Situacijos rimtumą ir komunistinio elemento veikimo mastą rodo faktas, kad darbo jaunimo susirinkimuose LDJS vadovybė nuolat perspėdavo, jog gresia komunistinis pavojus, pateikdavo net specialias instrukcijas, kaip atskirti „bakterijas komunistus“ ir šalinti jas iš narių⁶⁰. Spauldoje skelbdavo ir įspėdavo apie savavališkų ir nelegalių LDJS skyrių steigimąsi⁶¹. Šiais sumetimais buvo uždarytas ar suspenduotas ne vienas LDJS skyrius, o už komunizmo propagavimą išmestas ne vienas atskirų skyrių vadovas⁶². Geriausiai sunkią LDJS padėtį šioje srityje rodo faktas, kad vienas pagrindinių ir aktyviausių LDJS veikėjų, centro valdybos narys J. Bernotas praeityje buvo aktyvus komunistų veikėjas, o dabar persivertęs ir tapęs kataliku, vienu aršiausių KAK⁶³ akcijos lyderių⁶⁴.

Šiaip ar taip, nors ir turėdama sunkumų dėl komunistinio veikimo, LDJS ilgą laiką didesnių trukdymų iš Valstybės saugumo nepatyrė. Tik 1936 m. pabaigoje, kilus įtarimams dėl „nepalankaus LDJS veikimo dabartiniame režime“, VSD pradėjo fiksuoti medžiagą apie sąjungos narių veiklą, viešas kalbas, nuotaikas⁶⁵. Paradoksalu, tačiau didžiausia įtampa tvyrojo tik santykiuose su katalikų politiniais vadais ir katalikų organizacijomis. 1933 m. LDJS suvažiavime patvirtinus autoritarizmo principą, t. y. sąjungos vadui K. Ambrozaičiui suteikus vienvaldžio lyderio įgaliojimus, iš LDJS rėmėjų pasitraukė P. Dovydaitis – vienintelis, savo autoritetu gebėjęs švelninti konfliktą su katalikais. Po jo pasitraukimo nesutarimai iš kilo į viešumą su visomis smulkmenomis. Įvairiuose susirinkimuose, su-

⁶⁰ „Priešų veikimas mūsų sąjungoj ir mūsų uždaviniai“, in: *Darbo Jaunimas. Darbiečių metraštis ir kalendorius*, 1936, p. 45–51.

⁶¹ „Visam Lietuvos darbo jaunimui“, *Darbininkas*, 1933, Nr. 8, p. 2.

⁶² Valdininko J. Šabano raportas VSP viršininkui, 1933 11 20, LCVA, f. 378, ap. 3, b. 2825, l. 478–481; VSD agento „Gilutis“ pranešimas, 1937 02 07, LCVA, f. 438, ap.1, b. 686, l. 262 ir kt.

⁶³ KAK – „Katalikų akcijos komitetas“, leidęs katalikų visuomenei slaptus, dažnai paskalomis paremtus bei kurstančius neklausyti A. Smetonos valdžios informacinius biuletenius.

⁶⁴ „Pasikalbėjimas su K. Ambrozaičiu“, *Darbininkas*, 1932, Nr. 49, p. 1.

⁶⁵ 1936 12 10 VSD biuletenis Nr. 272, LCVA, f. 378, ap.10, b. 88a, t. 2, l. 413.

važiavimuose, polemikoje spaudoje abi pusės žarstėsi kaltinimais – LDJS vadovybė P. Kuraitį, P. Dielininkaitį, studentus ateitininkus, KVC veiklą ne kartą prilygino komunistų veiklai, kaltino, kad jų apsnūdimas pastūmėjo daugiau darbininkų į ateizmą nei socialistai ir pan.⁶⁶ Kita pusė į tai atsakė kaltinimais dėl katalikų visuomenės skaldymo, prielankumo tautininkams, darbo federacijos sužlugdymo, K. Ambrozaičio finansinių aferų, o LDJS įsteigimą pavadino K. Ambrozaičio „smogiamosiomis dalimis“⁶⁷. Konfliktas truko iki pat LDJS uždarymo 1936 m. pabaigoje.

Ilgainiui nuo žodžių mūšio pereita prie veiksmų. K. Ambrozaitis, J. Bernotas skambiai pareiškė, kad ateitininkai ir KVC veikia komunistiniais metodais, ir paskelbė juos didžiausiais LDJS priešais⁶⁸. Tada katalikų vadovybė nusprendė žūtbutį išmesti K. Ambrozaitį ir jo šalininkus iš LDJS ir iš LDF, perimti iš jų rankų „Darbininko“ leidimą ir apskritai išstumti juos į katalikų veikimo užribį. Nuo 1933 m. katalikų srovės puolimas buvo nukreiptas ne į LDJS ar LDF, tačiau tiesiogiai į jų vadovus. Dominavo tie patys minėti kaltinimai, aktyviai plėtojama „antiambrozaičio ir co“ kompanija skyriuose davė rezultatų ir dalis LDJS skyrių atsisakė remti esamus vadovus. Jų veikimas buvo suspenduotas, o skyrių valdybos arba pašalintos, arba pačios pasišalino iš sąjungos⁶⁹.

LDJS Centro valdyba taip pat buvo pasiskirsčiusi į K. Ambrozaičio šalininkus ir priešininkus. Pastarieji, t. y. studentai ateitininkai, vadovaujami KVC vadų ir jaunųjų katalikų, jau 1933 m. pradžioje mėgino nuteikti kitus valdybos narius prieš K. Ambrozaitį, o kai to padaryti nepavyko, patys buvo nušalinti. Panašus mėginimas „nuversti“ nepaklusnų sąjungos vadą ir jo šalininkus įvyko tų pačių metų lapkritį vykusiame LDJS suvažiavime. Čia proambrozaitiškai vadovybei pradėjus pakiliai kalbėti apie reikšmin-

⁶⁶ K. Rankelė, „Nelok, nevok, nežiopsok“, *Darbininkas*, 1933, Nr. 40, p. 1; J. Bernotas, „Kova prieš darbo jaunimą Lietuvoje“, *Darbo jaunimas. Darbiečių metraštis ir kalendorius*, 1936, p. 55–63 ir kt.

⁶⁷ P. Dovydaitis, „Paaiškėjo, kas yra dr. K. Ambrozaitis“, *Darbininkas*, 1934, Nr. 21, p. 2; LKDS vicepirmininko P. Dielininkaičio pranešimas 1935 m. KVC konferencijoje, *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 686, l. 115.

⁶⁸ Valdininko J. Šabano raportas VSP Kauno apygardos viršininkui, 1934 01 15, *LCVA*, f. 378, ap. 3, b. 2825, l. 10; J. Bernotas, „Kova prieš darbo jaunimą Lietuvoje“, *Darbo jaunimas. Darbiečių metraštis ir kalendorius*, 1936, p. 60–63.

⁶⁹ Valdininko J. Šabano raportas VSP viršininkui, 1933 11 20, *LCVA*, f. 378, ap. 3, b. 2825, l. 477.

gą darbo jaunimo indėlį į kovą su komunizmu, sveikinant ir cituojant „tautos vado“ A. Smetonos mintis apie patriotiškumą, besidžiaugiant LDJS skyrių gausėjimu, netikėtai revizijos komisijos pirmininkas studentas ateitininkas Ladyga sudrumstė šventinę nuotaiką apkaltindamas visą LDJS vadovybę neatsakingumu tvarkant buhalterinius sąjungos reikalus bei negražintomis skolomis. Taip pat priminė apie neteisėtus narių šalinimus iš LDJS skyrių ir pastarųjų veiklos varžymus. Jo kalba nebaigus pranešimo buvo pertraukta K. Ambrozaičio ir daugiau žodis jam nebuvo suteiktas. Atsakydami į tai, antiambrozaitiškai nusiteikę nariai viduryje suvažiavimo posėdžio išėjo iš salės, o vėliau ir iš valdybos, teigdami: „Jei jūs nenorit, kad studentai ateitininkai pas jus dirbtų, tai mes galim jau ryt neateiti. Jūs su pagieža žiūrit į studentus ateitininkus“⁷⁰. K. Ambrozaičio šalininkai entuziastingai sutiko žinią apie ateitininkų pasitraukimą iš LDJS ir, kaip buvo būdinga sąjungos veikimui, suvažiavimą pabaigė kun. K. Rankelės kreipimusi į K. Ambrozaitį: „Vade, vesk mus į darbą ir šviesesnę ateitį“⁷¹.

Suvažiavime iškilo klausimas, kad po ateitininkų pašalinimo gali pablogėti santykiai su Bažnyčios vadovybe. Dėl to per daug nesisielota, esą tų simpatijų darbo jaunimui visai nereikia, nes LDJS savo veikimą rems „darbu ir jėga“⁷². Tačiau įtampą padidino kunigo K. Rankelės kaltinimai, mesti KVC vadovybei dėl „tūpčiojimo“, „lojimo“, „žiopsojimo“ ir pan.⁷³ Po tokių akibrokštų, katalikų veikimo vadovybė apskundė radikalųjį kunigą bažnytinei vyresnybei ir dėl to kun. K. Rankelė 1934 m. pradžioje iš Kauno buvo išsiųstas dirbti pastoracinio darbo į Panevėžio apskritį⁷⁴. Išleistuvių proga surengtame LDJS susirinkime K. Ambrozaitis pasakė, kad du didžiausi sąjungos priešai – tai studentai ateitininkai ir komunistai ir paskelbė jiems kovą. Kun. K. Rankelei buvo įteikta ilga medinė lazda su sidabrine lentele, kurioje buvo išgraviruoti žodžiai: „Idėjos šunims“⁷⁵;

⁷⁰ *Ibid.*, l. 480–483.

⁷¹ *Ibid.*

⁷² *Ibid.*

⁷³ K. Rankelė, „Nevok. Nelok. Nežiopsok“, *Darbininkas*, 1933, Nr. 40, p. 1.

⁷⁴ Valdininko J. Šabano raportas VSP Kauno apygardos viršininkui, 1934 01 15, LCVA, f. 378, ap. 3, b. 2825, l. 4–7.

⁷⁵ V. Baniulis, „Mes palydim“, *Darbininkas*, 1934, Nr. 3, p. 2.

lazda buvo skirta „blogiems“ katalikams mušti. Saugumo agentas, stebėjęs susirinkimą, savo raporte taikliai konstatavo, kad santykiai tarp LDJS ir kitų katalikų organizacijų galutinai paio ir artimiausiu laiku nėra įmanomi jokie bendradarbiavimo ryšiai⁷⁶. Iškelus kun. K. Rankelę į provinciją, Darbo jaunimo sąjungai nebuvo paskirtas joks „dvasios vadas“, o juos turėjo turėti visos katalikų organizacijos; taigi dvasininkai pradėjo boikotuoti nepaklusniąją organizaciją. Atsakydama į tai, LDJS vadovybė nutarė pasukti sąjungos vairą akonfesinės darbininkų organizacijos keliu ir savo nariams suteikė „laisvas religinio veikimo sąlygas“⁷⁷. Tokiai radikaliai taktikai nepritarė ir P. Dovydaitis, vienintelis LDJS ir likusios katalikų visuomenės taikintojas; dėl to jis buvo pašalintas iš LDJS garbės narių. Atsakydami į tai, universiteto studentai ateitininkai išbraukė K. Ambrozaitį iš visų korporacijų narių sąrašų⁷⁸, o nuo 1934 m. vienintelė LDJS atrama universitete – korporacija „Activitas“ – taip pat atsiribojo nuo darbo jaunimo ir K. Ambrozaičio⁷⁹.

Priremta prie sienos, LDJS vadovybė neturėjo šansų išlaikyti sąjungos. Izoliuota nuo katalikų paramos, LDJS neturėjo ir tautininkų palaišymo, nes tokia jiems ji nebuvo nei naudinga, nei reikalinga. Ilgainiui darbo jaunimo sąjungos skyrių veikimas pradėjo silpnėti, o dauguma jos atstovų ėmė tolti nuo K. Ambrozaičio. Katalikų srovės spaudimas, Suvalkijos ūkininkų streikai ir 1936 m. Draugijų įstatymas didesnių perspektyvų LDJS veikimui nesuteikė. Paskutinį LDJS gyvavimo tašką padėjo 1936 m. birželio 15 d. sąjungos nario A. Kranausko įvykdytas lėtpjūvės, kurioje jis dirbo, savininko nužudymas ir po to – jo paties savižudybė. A. Kranausko laidotuves komunistai panaudojo antivalstybinei daugiatūkstantinei demonstracijai. Kiek vėliau panašus incidentas įvyko dar su viena LDJS nare – B. Kurauskaite, kuri, paveikta komunistinės propagandos, nusinuodijo. Todėl vidaus reikalų ministras J. Čaplikas, pasiremdamas šiais motyvais bei pretekstu, kad į sąjungą plūsta vis daugiau

⁷⁶ Valdininko J. Šabano raportas VSP Kauno apygardos viršininkui, 1934 01 15, LCVA, f. 378, ap. 3, b. 2825, l. 12.

⁷⁷ K. Ambrozaitis, „Iš darbiečių įsikūrimo ir veikimo istorijos“, in: *Darbo jaunimas. Darbiečių metraštis ir kalendorius*, 1936, p. 14.

⁷⁸ VSD agento „Stasys“ pranešimas, 1934 04 14, LCVA, f. 438, ap. 1, b. 669, l. 326.

⁷⁹ K. Ambrozaitis, „Iš darbiečių įsikūrimo ir veikimo istorijos“, in: *Darbo jaunimas. Darbiečių metraštis ir kalendorius*, 1936, p. 14

„ideologiškai neaiškaus elemento“, 1936 m. gruodžio 23 d. ją likvidavo⁸⁰.

Likęs generolu be armijos K. Ambrozaitis dar mėgino stabdyti buvusių LDJS skyrių masišką jungimąsi prie oponentų. Jis desperatiškai stengėsi kelti sąmyšį steigiamuosiuose susirinkimuose⁸¹. Tačiau jo pastangos liko bergždžios. Dauguma darbiečių patys prašėsi priimami į P. Dielininkaičio ir P. Dovydaičio vadovaujamą LKDS ir be didesnių ginčų sutiko atsikratyti K. Ambrozaičio bei negausių jo rėmėjų globos⁸². Net didžiausias K. Ambrozaičio šalininkas, buvęs griežčiausias P. Dielininkaičio kritikas J. Bernotas po LDJS uždarymo nusisuko nuo buvusio darbo jaunimo „vado“ ir pasiūlė K. Ambrozaitį „išėsti“, kad tik būtų priimtas į LKDS⁸³. J. Bernoto perėjimas į oponentų stovyklą galutinai numalšino net menkiausias K. Ambrozaičio iliuzijas pakovoti su P. Dielininkaičiu (mat būdamas LDJS centro valdybos narys, J. Bernotas turėjo ganėtinai kompromituojančios slaptos medžiagos apie K. Ambrozaitį ir jo veiklą LDJS). Ne veltui P. Dielininkaitis, neklausydamas kitų LKDS narių neigiamų atsiliepimų apie J. Bernotą, jį priėmė į LKDS ir pradžioje net teikė nedidelę materialinę paramą pragyvenimui. 1937 m. P. Dielininkaitis retkarčiais pasigirdavo gavęs nemažą pluoštą dokumentų, galinčių galutinai „nužudyti“ K. Ambrozaitį⁸⁴.

Taip liūdnai pasibaigusi Darbo jaunimo sąjungos istorija privertė K. Ambrozaitį pasišalinti iš visuomeninės veiklos akiračių. Būtent LDJS buvo viena pagrindinių priežasčių, dėl kurių 1934 m. buvo nušalinta Darbo federacijos vadovybė, o pati organizacija pertvarkyta į Krikščionių darbininkų sąjungą.

Konflikto kulminacija. LDF reorganizacijos klausimas. Priežastis, kodėl LDF vadovybė, nors ir griežtai kritikuojanči katalikus, gebėjo palyginti ilgai išsilaikyti, sietina su P. Dovydaičio autoritetu katalikų visuomenėje. Seimų laikais priklausydamas krikščionims demokratams, jis į Darbo federacijos gretas buvo įtrauktas tik 1927 m., t. y. tada, kai nebuvo perrinktas

⁸⁰ „Kodėl uždaryta Darbo Jaunimo S-ga“, *Darbininkas*, 1937, Nr. 1, p. 2.

⁸¹ VSD agentūrinis pranešimas, 1937 03 09, *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 686, l. 271.

⁸² VSD agento „Sprindys“ pranešimas 1936 11 13, *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 686, l. 209; VSD agento „Juodis“ pranešimas, 1936 10 14, *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 686, l. 202 ir kt.

⁸³ VSD agento pranešimas, 1936 11 27, *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 686, l. 221.

⁸⁴ VSD agento „Juodis“ pranešimas, 1937 01 12, *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 669, l. 443.

ateitininkų vadu. Pasak J. Girniaus, situacija susiklostė paradoksaliai, mat pagrindinis motyvas, lėmęs tai, kad jis nebuvo išrinktas į ateitininkų vadovybę, buvo baiminimasis jo ryšių su K. Ambrozaičiu. Tačiau dėl to, kad nebuvo išrinktas ateitininkų vadovu, P. Dovydaitis liko apskritai be pareigų ir tai savaime jį pastūmėjo į K. Ambrozaičio aplinką, kur jis rado naują veiklos lauką – darbininkus⁸⁵. Savo ruožtu K. Ambrozaičio vadovaujamai LDF, kuri 1927 m. nepasitraukė su likusiomis katalikų partijomis į opoziciją, P. Dovydaitis buvo reikalingas kaip savotiškas stabilumo garantas, turėjęs tarpininkauti LDF palaikant santykius su LKDP, LŪS ir katalikų visuomene.

Nors po valstybės perversmo santykiai tarp LDF ir kito katalikų istebliškumo buvo nuolat įtempti, tačiau P. Dovydaitis stengėsi juos švelninti. Jo iniciatyva 1930 m. pavasarį įkurta Darbo federacijos interesams universitete atstovavusi „Activitas“ korporacija, jis mėgino K. Ambrozaitį įtraukti į VDU Teologijos ir filosofijos fakultetą dėstytoju ir pan. Už tai P. Dovydaitis 1928, 1930, 1932 m. buvo renkamas LDF vicepirmininku. Jis net su dideliu entuziazmu sutiko mintį apie LDJS steigimą, pradžioje ją rėmė ir buvo sąjungos centro valdybos narys⁸⁶.

Tačiau K. Ambrozaičio asmeninės ambicijos, noras vadovauti, išlikti savarankiškam bei aštri katalikų srovės kritika nuteikė prieš jį asmeniškai, prieš Darbo federaciją ir Darbo jaunimo sąjungą didžiąją dalį katalikų. 1934 m. P. Dovydaitis, neiškentęs K. Ambrozaičio išsišokimų, iš jo rėmėjų pasitraukė. Susidarė dvi tarpusavyje kovojančios katalikų stovyklos – vienos jų lyderiai buvo K. Ambrozaitis, kun. K. Rankelė ir V. Baniulis, kitai priklausė P. Dielininkaitis, P. Dovydaitis, J. Katilius; pastaruosius rėmė didžioji dalis katalikų visuomenės. Nors senieji LKDP vadai (M. Krupavičius, L. Bistras ir kt.) neigiamai vertino LDF savarankiškumo siekius, tačiau K. Ambrozaičio atžvilgiu laikėsi gana rezervuoti. Valstiečiai liaudininkai K. Ambrozaitį kaltino perbėgėliškumu; jie teigė, kad K. Ambrozaitis, pradžioje kovojęs už „radikalųjį demokratizmą“, vėliau norėjo „palenkti visus savo valiai“, o paskutiniuoju metu, esą kalba apie „tautinę vienybę“⁸⁷. Tačiau įdomiausia, kad tautininkai apie K. Ambrozaitį ar jo

⁸⁵ J. Girnius, *Pranas Dovydaitis*, Chicago, 1975, p. 452.

⁸⁶ *Ibid.*, p. 456.

⁸⁷ „Spaudos apžvalga“, *Darbininkas*, 1935, Nr. 9, p. 3.

vadovaujamas organizacijas neigiamai neatsiliepdavo, atvirkiščiai, kartais leisdavo jam išsakyti savo nuomonę valdžios oficioze „Lietuvos aidas“. Toks K. Ambrozaičio flirtas su tautininkais ir jo nenoras laikytis bendros katalikų srovės krypties labiausiai ir pykino katalikus. 1934 m. P. Dovydaitis viešai išliejo ilgus metus prieš K. Ambrozaitį kauptą pyktį, išvardydamas pagrindines jo „nuodėmes“, t. y. kad jis visai numarinęs Darbo federaciją, jos spaudos organą įklampinęs į tūkstantines skolas, pats esą turėjęs tūkstančius litų skolų federacijai, Darbo jaunimo sąjungą pavertęs asmenine šmeižikiška organizacija ir, kas svarbiausia, K. Ambrozaitis „ieškojęs prieglaudos pas tautininkus“⁸⁸.

Katalikai kūrė planus, kaip neutralizuoti K. Ambrozaičio akibrokštus. Pradžioje nesėkmingai mėginta pašalinti jį iš Darbo jaunimo sąjungos vadovybės, vėliau bandyta skusti bažnytinei vyresnybei ir galiausiai nuspręsta „išsišokėlius“ pašalinti iš darbo federacijos. 1933 m. pabaigoje ir 1934 m. pradžioje P. Dielininkaičio ir P. Dovydaičio iniciatyva buvo suorganizuoti keli slapti pasitarimai su katalikų vadovybe ir studentais ateitininkais; tada nutarta reorganizuoti LDF į LKDS, o K. Ambrozaitį apskritai nušalinti nuo katalikų organizacinės veiklos⁸⁹. Laikas tam buvo parankus, nes netrukus turėjo įvykti metinis LDF skyrių atstovų suvažiavimas. Taigi P. Dielininkaitis, tuometinis Ateitininkų sąjungos centro valdybos pirmininkas, ėmėsi plačios „antiambrozaitiškos“ kampanijos tarp studentų. Tai pavyko. Valstybės saugumas netrukus konstatavo, kad K. Ambrozaitis beveik prarado populiarumą tarp katalikų jaunimo⁹⁰. Kaip tik tuo metu, 1934 m. vasarį, P. Dovydaitis perėmė į savo rankas bankrutuojantį „Darbininką“, taip atimdamas iš K. Ambrozaičio stovyklos visuomenės informavimo tribūną. P. Dovydaičiui tapus pagrindiniu „Darbininko“ leidėju, jo puslapiuose atsirado J. Keliuočio, S. Ylos ir kitų katalikų autoritetų straipsnių, kurie formavo skaitytojų opinią apie būtinas Darbo federacijos ir jos vadovybės permainas. Iš „Darbininko“ puslapių išnyko karinga Darbo jaunimo sąjungos frazeologija.

Taigi suvažiavimui pasirengta kruopščiai. Todėl 1934 m. balandžio 15 d. LDF metinė konferencija vyko pagal P. Dielininkaičio ir P. Dovydai-

⁸⁸ P. Dovydaitis, „Paiškėjo, kas yra dr. K. Ambrozaitis“, *Darbininkas*, 1934, Nr. 21, p. 2.

⁸⁹ VSD agentūrinis pranešimas, 1934 02 08, LCVA, f. 438, ap. 1, b. 686, l. 36.

⁹⁰ „L. Krikšč. Darb. Sąj. Centro valdyba“, *Darbininkas*, 1934, Nr. 16, p. 1.

čio scenarijų. Nors suvažiavime dalyvavo apie 300 dalyvių, tačiau tik apie 70 iš jų buvo tikrieji LDF nariai, kiti buvo „antiambrozaitiškai“ nusiteikę ateitininkai ir pradėję dvejoti K. Ambrozaičio autoritetu darbo jaunimo atstovai. Pats LDF pirmininkas K. Ambrozaitis dėl neaiškių priešasčių dar vasario mėnesį laikinai pirmininko pareigas buvo perleidęs P. Dovydaičiui, kuris nemažai lėmė, kad tarp suvažiavimo dalyvių dominuotų jo ir P. Dielininkaičio šalininkai. Audringose diskusijose vienas po kito kalbėtojais kaltino K. Ambrozaitį, kad jis nesirūpina federacijos veikla, jos spaudos organu, „flirtuoja“ su tautininkais, skaldo katalikų visuomenę ir pan. Tad nenuostabu, kad išrinktoje naujojoje federacijos vadovybėje jam vietos nebeliko, o pati organizacija suvažiavime buvo pavadinta Lietuvos krikščionių darbininkų sąjunga⁹¹. Pagrindinė priežastis, lėmusi pavadinimo keitimą, buvo noras atsisakyti visų sąsajų su susikompromitavusiu Darbo federacijos vardu. Parengtuose LKDS įstatuose jai numatyta kultūrinė ir profesinė krikščionių darbininkų organizacijos veikla, nieko bendra neturinti su politiniu veikimu. Į naująją valdybą buvo išrinkti – pirmininku P. Dovydaitis, vicepirmininku P. Dielininkaitis, išdininku J. Katilius, sekretoriumi studentas K. Mockus. Vėliau į LKDS valdybą išrinktas ir A. Maceina⁹².

Suvažiavimo metu K. Ambrozaičiui ir keliems jo šalininkams nebuvo leista ilgiau kalbėti: tik pradėjusius juos pertraukdavo opoziciškai nusiteikę suvažiavimo dalyviai. Pasipiktinęs, kad su juo buvo „susidorota“, K. Ambrozaitis taip lengvai pasiduoti neketino. Iš karto po suvažiavimo jis mėgino suburti savo artimiausius rėmėjus, kuriems nurodė neklaudyti naujosios LKDS organizacijos vadų, nes esą tos organizacijos steigimas buvęs „sufabrikuotas“, ir ragino visus, kurie nepaklūsta Darbo jaunimo sąjungos drausmei, t. y. jam asmeniškai, „vyti velniop“⁹³. Dar po poros dienų Vyriausybės oficioze netikėtai pasirodė gana išsami informacija apie LDF–LKDS suvažiavimą ir neva neteisėtai įvykusius valdybos rinkimus, o pagrindinė priežastis, kodėl iš valdybos buvo „išmestas“ K. Ambrozaitis, nurodyta ta, kad steigiamą Darbo jaunimo sąjungą ir kad K. Ambrozaitis norįs „atpalaiduoti“ darbininkus nuo „klebonų“

⁹¹ VSP Kauno apygardos valdininko J. Šabano raportas, 1934 04 16, LCVA, f. 378, ap. 3, b. 3474, l. 298.

⁹² *Ibid.*

⁹³ VSD agentūrinis pranešimas, 1934 05 16, LCVA, f. 438, ap. 1, b. 686, l. 42.

įtakos. Tai esą nepatikę KVC, todėl su K. Ambrozaičiu ir susidorota⁹⁴. Keisčiausia, kad suvažiavimo dalyviai neįsileido į susirinkimą nė vieno žurnalisto, tad naujajai LKDS vadovybei tapo aišku, jog šią informaciją „Lietuvos aidui“ pateikė pasipiktinęs K. Ambrozaitis. Netrukus „Ryte“ ir „Darbininke“ atsakymą pateikė P. Dielininkaitis ir P. Dovydaitis. Jie teigė, kad K. Ambrozaitis esąs „KAK“iško tipo veikimo metodų čempionas“ ir piktinosi oficiozo užimta K. Ambrozaičio gynimo pozicija: „Kai taip kantri katalikų visuomenė ramiai ir ryžtingai valosi nuo *avantiūristinę taktiką praktikuojančių elementų* (kursyvas – A. S.), tai „Lietuvos aidas“ kaip tik visu smarkumu puola ypač ateitininkus, darydamas didvyriais ir kankiniais tuos asmenis, kurių skelbiami ir praktikuojami metodai kaip tik ir sudaro praeities katalikų visuomeninio veikimo nelemtus šešėlius“⁹⁵. P. Dovydaitis dar pridėjo, kad būtinai reikėjo reorganizuoti LDF, nes ji ilgą laiką nerodė veikimo, merdėjo, buvo katalikų visuomenės „nepasitikėjimo šešėlyje“. Priekaištaudamas LDF vadovybei, jis nurodė, kad organizacija savo veiksmais „palengvino kai kam (tautininkams. – A. S.) įgyvendinti principą *divide et impera* (skaldyk ir valdyk)“, o pačią Darbo federaciją apibūdino kaip „žalio medžio apdžiūvusią šaką, kuri nors ir nebuvo nuo medžio kamieno atskirta, tačiau jai buvo aplūpinėta žievė ir dėl to ji džiūvusi“⁹⁶.

Išprovokavęs spaudoje polemiką, K. Ambrozaitis, matyt, ilgainiui pradėjo gailėtis dėl tokio savo žingsnio, nes oponentai į tai atsakė visu smarkumu. Netrukus „Ryte“ buvo paskelbtas studentų ateitininkų viešas pareiškimas, kur K. Ambrozaitis apkaltintas „diktatūros“ principo įvedimu Darbo jaunimo sąjungoje ir nepakantumu skirtingoms nuomonėms⁹⁷. Panaši polemika ir abiejų šalių žarstymaisi kaltinimais spaudoje tęsėsi daugiau nei mėnesį. Pritrūkus argumentų kaltinimams, imta kelti ir praeities „nuodėmės“. P. Dielininkaitis viename straipsnių apkaltino K. Ambrozaitį Darbo federacijos finansų išsikvojimu ir net 45 000 litų

⁹⁴ „Nepaprastas įtempimas tarp ateitininkų ir darbiečių“, *Lietuvos aidas*, 1934, Nr. 86, p. 4; „Darbo federantų dalis atskyra?“, *Lietuvos aidas*, 1934, Nr. 88, p. 4.

⁹⁵ P. Dielininkaitis, „Visuomeninio mūsų gyvenimo paradoksai“, *Rytas*, 1934, Nr. 89, p. 3.

⁹⁶ P. Dovydaitis, „Suvažiavimui praėjus, neaiškumams išsisklaidžius“, *Darbininkas*, 1934, Nr. 16, p.1.

⁹⁷ „Dėl darbo jaunimo ir studentų“, *Rytas*, 1934, Nr. 105, p. 5.

skola federacijai⁹⁸. Tą patį patvirtino ir P. Dovydaitis bei J. Katilius⁹⁹. Po tokių kaltinimų žodžių mūšį spaudoje pakeitė teismų procesai. Išižeidęs K. Ambrozaitis savo oponentus patraukė teisminėn atsakomybėn. Teismų maratonas truko beveik dvejus metus, kol galiausiai į viešumą iškilus nemažai kontroversiškų detalių apie abiejų šalių veiksmus, susijusius su LDF finansais¹⁰⁰, bylos abipusiu susitarimu 1936 m. vasarą buvo nutrauktos¹⁰¹.

Tikėtina, kad konfliktas būtų trukęs ilgiau, jei taikintojo vaidmens nebūtų ėmęsis katalikų autoritetas M. Krupavičius. Nors jis nesižavėjo K. Ambrozaičio siekais veikti atskirai nuo katalikų srovės, tačiau stengėsi pristabdyti įsikarščiausią P. Dovydaičio ir P. Dielininkaičio atakas prieš K. Ambrozaitį. M. Krupavičius pokalbiuose abejojo, ar toks puolimas duos kokios naudos, greičiau priešingai, galutinai suskaldys katalikų jėgas. Jis

⁹⁸ P. Dielininkaitis, „Katalikų visuomenės skaudulių sanacija“, *Rytas*, 1934, Nr. 99, p. 3; *ibid.*, Nr. 100, p. 5.

⁹⁹ „Žodžio aikštė. P. Dovydaičio viešas pareiškimas „Lietuvos aidui“, *Lietuvos aidas*, 1934, Nr. 114, p. 4.

¹⁰⁰ Dar parlamentiniu periodu, valdžioje esant LKDP blokui, Darbo federacijai priklausanti bendrovė „Laidas“ buvo įgijusi teisę tikrinti ir pakuoti per Kybartų pasienio muitinę siunčiamas prekes. Verslas buvo pelningas, todėl 1928 m., LDF tapus opozicine jėga tautininkams, A. Voldemaro iniciatyva leidimo verstis šiuo verslu „Laidas“ nebegavo. Valstybės kontrolei pradėjus tikrinti bendrovės finansus, paaiškėjo, kad buvo slepiami mokesčiai, gautas pelnas nebuvo deklaruojamas, o laikomas K. Ambrozaičio ir P. Jočio dispozicijoje. Pinigai buvo dingę. 1929 m. K. Ambrozaičiui kalint Varniuose, P. Dovydaitis, laikinai eidamas LDF pirmininko pareigas, privalėjo padengti visus išsikolinimus ir baudas, kurios siekė apie 30 000 litų. Skolos buvo padengtos 1931 m. pardavus dalį LDF nekilnojamojo turto. P. Dovydaičiui išpardavus LDF namus ir padengus skolas, Darbo federacijos kasoje dar liko apie 35 000 litų. Tačiau grįžęs iš įkalinimo K. Ambrozaitis įkalbėjo P. Dovydaitį investuoti šiuos pinigus į jo kartu su verslininku J. Kaplanu turimą naftos gabenimo verslą Klaipėdos uoste. P. Dovydaitis sutiko ir pinigus K. Ambrozaičiui paskolino, tačiau sutarties dėl nežinomų priežasčių nepasirašė. K. Ambrozaitis paliko tik skolos raštelį. Netrukus verslas bankrutavo, pinigai vėl dingo. 1934 m., K. Ambrozaičiui pradėjus konfliktuoti su katalikais, šis incidentas iškilo į viešumą. P. Dielininkaitis, P. Dovydaitis, J. Katilius kaltino K. Ambrozaitį LDF turto išekvojimu, pastarasis į tai atsakė, kad patys kaltintojai pradžioje gaudavo nemažas nedeklaruotino pelno sumas ir tylėjo. O iškilus konfliktui dėl vadovavimo LDF, jie sunaikino federacijos posėdžių protokolų originalus, iš kurių matėsi jų dalyvavimas versle, tada jie visą kaltę suvertė vienam K. Ambrozaičiui (J. Bernotas, „Tūkstančiai litų, tūkstančiai katalikų“, *Darbo jaunimas*, 1936, Nr. 1, p. 8–13; J. Girmius, *Pranas Dovydaitis*, Chicago, 1975, p. 454–455).

¹⁰¹ „Kronika“, *Rytas*, 1936, Nr. 122, p. 7; „Bylos ir susitaikymai“, *Darbo jaunimas*, 1936, Nr. 2–3, p. 17.

baiminosi, kad „Ambrozaitis turi smegenis ir plunksną, tai kai įpykdysite, pamatysite, kad teks gailėtis, nes jis gali atidengti visas paslaptis, kokios kada buvo katalikiškųjų organizacijų arba atskirų asmenų tarpe“¹⁰². M. Krupavičiaus pastangomis P. Dovydaitis ir K. Ambrozaitis 1936 m. pabaigoje susitaikė. Tuo ypač buvo patenkinta katalikų visuomenė. Tačiau trintis tarp P. Dielininkaičio ir K. Ambrozaičio išliko. Nors M. Krupavičius ragino P. Dielininkaitį viešai „reabilituoti“ savo oponentą ir grąžinti į LKDS veikimą, tačiau, palaikomas kitų jaunųjų katalikų, jis taikytis nenorėjo.

4-ojo dešimtmečio pradžioje sukėlęs nemaža sumaištis, K. Ambrozaitis dešimtmečio pabaigoje liko katalikų visuomeninės veiklos nuošalyje. Būdamas neabejotinai žymiausias LDF narys, nuo 1934 m. K. Ambrozaitis neteko visų iki tol turėtų pareigų katalikų organizacijose, o pats tapo nepageidaujamu asmeniu. Pavyzdžiui, 1935 m. pabaigoje įvykusiame slaptame LKDP, LŪS ir LDF–LKDS atstovų pasitarime, kuriame buvo nuspręsta vėl sujungti visas tris organizacijas į vieną centralizuotą partiją su bendra, atnaujinta programa, K. Ambrozaitį pasitarimuose pakeitė A. Milčius ir J. Katilius¹⁰³. Jo įkurtos LDJS skyrių nariai po uždarymo beveik visi prisijungė atskiromis sekcijomis prie LKDS. Pati Krikščionių darbininkų sąjunga, remiama KVC bei katalikų isteblišmento, pradėjo rodyti gyvybės ženklus, netgi plėstis. Oficialiai atsiribojusi nuo politinio veikimo (nors atsiradus galimybei neabejotinai būtų buvusi panaudota politiniams tikslams¹⁰⁴) netrukdomai plėtojo kultūrinę, šviečiamąją veiklą tarp darbininkų. 1937 m. Lietuvoje veikė 32 LKDS skyriai, 1940 m. – 60 skyrių, vienijančių per 8000 narių¹⁰⁵. Savaitraštis „Darbininkas“, nors turėjo skolų, tačiau gebėjo eiti iki pat sovietų okupacijos. Taigi, išstūmus iš visų katalikiškų organizacijų K. Ambrozaitį, vidiniai konfliktai krikščionių darbininkų organizacijoje liovėsi.

¹⁰² VSD agentūrinis pranešimas, 1934 05 24, LCVA, f. 438, ap. 1, b. 686, l. 46–47.

¹⁰³ VSD agento „Juozaitis“ pranešimas, 1935 10 07, LCVA, f. 378, ap. 5, b. 4233, l. 10.

¹⁰⁴ 1935 m. Lietuvoje pradėjus sklandyti kalboms apie naujo Seimo sušaukimą, krikščionių demokratų vadai planavo panaudoti LKDS priešrinkiminėje agitacijoje ir įtraukti sąjungą į planuojamą LKDP bloką. (VSD agentūrinis pranešimas, 1935 10 05, LCVA, f. 438, ap. 1, b. 686, l. 111).

¹⁰⁵ Lietuvos respublikos 1937 07 26 VRM administracijos departamento raštas Nr. 32877, LCVA, f. 404, ap. 2, b. 106, l. 32; LKDS centro valdybos pranešimas Vilniaus suvažiavime, *Darbininkas*, 1940, Nr. 21, p. 2.

Išvados. 1. Po 1926 m. valstybės perversmo vykę nesėkmingi LDF mėginimai išsiskirti iš bendros katalikų politinės srovės ir tapti savarankiška, artima tautininkams politine partija paspartino LDF nusilpimą ir buvo viena krizės katalikų politinėje srovėje priežasčių.

2. LDF konfliktą su visa kita organizuojąja katalikų visuomene lėmė jos vadovybės siekis nepriklausyti katalikiškų organizacijų Lietuvoje veiklą koordinavusiam KVC, noras atsipalaiduoti nuo bažnytinės vyresnybės įtakos, radikalių socialinių ir tautinių idėjų propagavimas ir pastangos užimti vadovaujantį vaidmenį tarp katalikų darbininkų jaunimo.

3. K. Ambrozaičio iniciatyva įkurta ir 1932–1936 m. veikusi LDJS buvo paremta vadizmo principu, propaguojanti totalitarizmą, socialinį bei tautinį radikalizmą, esanti griežtai antisocialistinių pažiūrų ir nors akcentuojanti visuomenės solidarumą, tačiau skeptiškai vertinanti inteligentiją.

4. LDJS agresyvi kritikos taktika ateitininkų, KVC vadovybės bei dalies įtakingų katalikų visuomenininkų atžvilgiu tiesiogiai prisidėjo prie to, kad K. Ambrozaitis buvo pašalintas iš LDF vadovybės, nušalintas nuo katalikų visuomeninių organizacijų veiklos ir kad 1934 m. LDF buvo reorganizuota į kultūrinio profesinio pobūdžio LKDS.

Santrumpos

KAK	– Katalikų akcijos komitetas
KVC	– Katalikų veikimo centras
LCVA	– Lietuvos centrinis valstybės archyvas
LDF	– Lietuvos darbo federacija
LDJS	– Lietuvos darbo jaunimo sąjunga
LKDP	– Lietuvių krikščionių demokratų partija
LKDS	– Lietuvos krikščionių darbininkų sąjunga
LKV	– Lietuvių katalikų veikimas
LSDP	– Lietuvos socialdemokratų partija
LTS	– Lietuvos tautininkų sąjunga
LŪS	– Lietuvos ūkininkų sąjunga
VSD	– Valstybės saugumo departamentas

THE CONFLICT BETWEEN THE LITHUANIAN LABOR FEDERATION AND THE CATHOLIC STREAM AFTER THE COUP OF 1926

Arturas Svarauskas

Summary

The coup d'état of 1926 turned Lithuania's political development to authoritarianism, stopped the political development process of Lithuanian parties, and mostly prompted the crises, fracture and inner conflicts in the Lithuanian Christian Democrat coalition of the parliamentary period (1920–1926). In Lithuania, which at that time was an agricultural state, the Lithuanian Labor Federation (LLF) was not as popular as its parliamentary political partners, the Lithuanian Farmers' Union (LFU), which represented farmers and peasants and the Lithuanian Christian Democrat Party (LCDP), which represented the Catholic intelligentsia. As a result the leadership of the LLF initiated the separation from other Catholic parties after the coup and naively hoped to become an equal political partner with the Lithuanian Nationalist Union.

In the 1930s as was characteristic for Western Christian labor organizations, the LLF tried to become more independent from the Church hierarchs, denied the authority of the Lithuanian Catholic Action Center, which coordinated the activities of all Catholic organizations and considered becoming an a-confessional political movement. Such tactics and the „flirt“ with the Nationalist Union affected the deplorable future existence of the LLF and was the main reason of the Federation's reorganization into the a-political Lithuanian Christian Worker's Union (LCWU) in 1934. Finally, the leaders of LLF K. Ambrozaitis, K. Rankele, V. Baniulis were expelled from Catholic organizational activities.

The article, based on secret information from State Security and the press of the time, discusses the inner crises of the members of the parliamentary block of the Lithuanian Christian Democratic Party (LCDP) and the signs of conflict that developed after the uprising of 1926. In the context of authoritarianism among Lithuanians the goal of the leadership of Lithuania's Labor Federation (LLF) to become independent, in close contact with the nationalist organization pushed the LLF into a conflict with Catholic social leaders, political figures, clergy, the leadership of the Lithuanian Catholic Action Center as well as the *ateitininkai* (the „Ateitis“ [Future] Federation). The national and social radicalism propagated by the Labor Youth Society of Lithuania (LYSL) of K. Ambrozaitis resulted in a decline in the influence of the LLF. The reasons, determining the radical steps of the LLF leadership, are also reviewed and the results of these risky undertakings on the federation, its leadership and the Catholic political stream are presented.